

Ludvík XIV.

Paměti krále Slunce

Úvahy pro poučení dauphinovo

PROSTOR

Ludvík XIV.

Paměti krále Slunce

Úvahy pro poučení dauphinovo

PROSTOR

Ludvík XIV.

Paměti krále Slunce

Úvahy pro poučení dauphinovo

přeložil, poznámkami a doslovem opatřil
Martin Pokorný

PROSTOR

© PROSTOR, 2007
Translation © Martin Pokorný, 2007
Afterword © Martin Pokorný, 2007

ISBN 978-80-7260-176-9

Obsah

Historický úvod // 9 <i>(Martin Pokorný, Petra Švehlová)</i> <i>Vnitrostátní a zahraniční situace francouzského státu před Ludvíkovým nástupem na trůn // 9</i> <i>Hlavní protagonisté evropské politiky v letech 1660–1668 // 10</i> <i>Ludvíkův vládní aparát // 15</i> <i>Jansenismus // 16</i> <i>Válka ve Španělském Nizozemí // 17</i> <i>Adresát Paměti // 18</i>
ROK 1661 // 19 Kniha první // 21 Kniha druhá // 41 Oddíl první // 41 Oddíl druhý // 56 Oddíl třetí // 72
ROK 1662 // 97 Oddíl první // 99 Oddíl druhý // 119 Oddíl třetí // 133
ROK 1666 // 141
ROK 1667 // 209 Dodatek // 245
ROK 1668 // 249
Doslov // 269 <i>(Martin Pokorný)</i>
Základní literatura v češtině k Ludvíkovi XIV. // 277

Historický úvod

Ludvíkovy *Paměti* nechceme prezentovat jako historický dokument (viz Doslov). Snažili jsme se proto poznámkový aparát přímo v textu omezit na minimum. Následující stručný přehled má čtenáři umožnit základní orientaci v dobovém kontextu. Údaje zmíněné zde již v poznámkách až na drobné výjimky neopakujeme.

Vnitrostátní a zahraniční situace francouzského státu před Ludvíkovým nástupem na trůn

Smrtí Ludvíka XIII. (*1601, králem od 1610) v roce 1643 přešla francouzská koruna na pětiletého Ludvíka XIV. Faktické moci se coby regentka ujala královna matka, Anna Rakouská (1601–1666), dcera španělského krále Filipa III., a první ministr čili předseda královské rady kardinál Mazarin.

Jules kardinál Mazarin (1602–1661), rodem Ital a původním jménem Giulio Mazarini, úředně získal francouzskou národnost roku 1639. Coby chráněnc kardinála Richelieua později převzal jeho místo v čele státního aparátu a v době Ludvíkovy neplnoletosti určoval politiku francouzské koruny. Byl především vynikající diplomat; díky vlastní obratnosti (a nikoli pod Ludvíkovým vedením, jak se píše v *Pamětech*) vyjednal pyrenejský mír (viz níže) i rýnský spolek (založený 1658, obnovený 1661). Zemřel 9. března 1661; jeho skon byl pro Ludvíka podnětem k plnému převzetí výkonné moci. Před smrtí Ludvíkovi doporučil svého osobního pokladníka Jeana-Baptista Colberta.

Pro Ludvíkovo celoživotní vnímání mocenských vztahů a rizik byla určující zkušenost s takzvanou fron-

dou (*La Fronde*), sérií povstání šlechty proti královské moci z let 1648–1653. Jako rozbuška posloužil protest pařížského nezávislého soudního dvora, takzvaného parlamentu, proti daňové politice kardinála Mazarina. Roku 1650 v čele vzbouřenců stanul Ludvík II., kníže de Condé (1621–1686), do té doby velitel královských sil a jeden z princů s přímým nárokem na trůn (tzv. *princes du sang*). Regentka, následník trůnu i Mazarin byli tlakem událostí načas nuceni opustit Paříž a sám Mazarin musel boj proti vzbouřencům až do roku 1653 řídit z Německa.

V rámci třicetileté války (1618–1648) stála Francie především proti španělským Habsburkům a španělsko-francouzský konflikt také přetrval dalších deset let po uzavření vestfálského míru, až do pyrenejského míru ze 7. listopadu 1659, který též stanovil španělskou princeznu Marii Terezii (1638–1683) za budoucí Ludvíkovu manželku (sňatek byl uzavřen 9. června následujícího roku).

Hlavní protagonisté evropské politiky v letech 1660–1668

Španělsko

Země vedla s Francií ozbrojený konflikt nejen v rámci třicetileté války (1618–1648), ale až do uzavření pyrenejského míru v roce 1659, který uznal francouzské územní zisky. Habsburský král Filip IV. (1605–1665, králem od 1621) byl v letech 1647 a 1652 nucen jménem země vyhlásit bankrot. Po jeho smrti nastoupil na trůn jeho syn Karel II. (1661–1700), ovšem až do dosažení jeho plnoletosti v roce 1675 zemi řídila Filipova druhá manželka, královna regentka Marie-Anna Rakouská (1634–1696), která se obklopovala Němci.

Dánsko

Po tzv. dánsko-švédských válkách let 1643–1645 a 1657–1660, vedených za vlády Kristiána IV. (1577–1648, králem od 1588, do plnoletosti 1596 však vládl s regentskou radou) a Frederika III. (1609–1670, králem 1648–1670), Dánsko ztratilo velká území ve Skandinávii a v Pobaltí. Monarchie obsazovaná volbou se roku 1660 změnila v dědičnou a roku 1661 v absolutní.

Anglie

Anglická revoluce skončila rokem 1660, kdy na trůn nastoupil Karel II. Stuart (1630–1685), syn popraveného Karla I. a Ludvíkovy tety Jindřišky Francouzské. Po sňatku s Kateřinou Braganzskou v květnu 1662 země poskytla vojenskou a námořní pomoc Portugalsku, dlouhodobě ohrožovanému Španělskem. Zoufalá finanční nouze krále donutila přijímat od Ludvíka peněžní asistenci a podporovat jeho politiku.

Nizozemí/Holandsko

Terminologická poznámka: v souladu s územ v textu *Paměti* užíváme název „Nizozemí“ (*les Pays Bas*) pro geografickou oblast a označení „Holandsko“ (*Hollande*) pro Spojené provincie nizozemské jakožto státní útvar.

Po smrti Viléma II. Oranžského v roce 1650 nebyl ve Spojených provinciích až do nástupu Viléma III. v roce 1672 jmenován místodržící a v letech 1654–1660 byla tato funkce formálně zrušena. Hlavním představitelem Spojených provincií byl v tomto období Jan De Witt (1625–1672), od roku 1653 tzv. hlavní penzionář (= prokurátor) největší provincie, Holandska.

Vatikán

Alexandr VII. (papežem 1655–1667) v souladu s tradiční linií Vatikánu podporoval Španělsko. Po jeho smrti nastoupil Klement IX. (papežem 1667–1669); ten mimo jiné dosáhl dočasného míru mezi Svatým stolcem a skupinou prelátů galikánské církve, kteří odmítali odsoudit Janseniovy spisy (tzv. *pax clementina*), podílel se na vyjednávání mírové dohody z Cách a Benátkám poskytl materiální pomoc v boji s osmanskou říší o Krétu.

Švédsko

Od roku 1654 vládl v zemi král Karel X. Gustav (*1622). Po jeho smrti v roce 1660 na trůn nastoupil Karel XI. (1655–1697), který však dosáhl plnoletosti a převzal vládu od regentů až v roce 1672.

Portugalsko

Portugalské království si vydobilo nezávislost na Španělsku v roce 1640; to se dlouhodobě snažilo si Portugalsko opět podrobit. Po smrti Jana IV. v roce 1656 na trůn nastoupil Alfons VI. Vítězný (1643–1683), od tří let ochrnutý a mentálně postižený, v důsledku čehož jeho matka Luisa Františka Gusmánská (1613–1666) vládla z titulu královny regentky po celých šest let. V roce 1662 Alfons kvůli intrice hraběte de Castelo-Melhor královnu regentku vypověděl od dvora a poslal ji do kláštera. Desátého března 1666 byl oddán s francouzskou šlechticnou Marií Františkou Alžbětou Savojskou, kněžnou de Nemours a d'Aumal (1646–1683). V roce 1667 Alfonse sesadil z trůnu jeho bratr Pedro, do Alfonsovy smrti regent a následně král Petr II. Téhož roku bylo zrušeno Alfonsovo manželství a Marie Františka si vzala nového vládce. Svržený král dožil ve vyhnanství na Azorech.

Jeho sestra Kateřina Braganzská (1638–1705) se v roce 1662 vdala za anglického krále Karla II. Svazek zajistil zemi vojenskou a námořní podporu.

Polsko

V roce 1648 byla polská koruna volbou přisouzena Janu II. Kazimírovi (1609–1672). Jeho vládu charakterizovaly četné a neúspěšně vedené konflikty, mj. vpád Turků a kozáků a válka s Ruskem (1654–1667) a Švédskem (1655–1660). Velkou oporou mu byla jeho žena (a někdejší manželka jeho zesnulého bratra) Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667), šlechtična narozená ve Francii. V roce 1668 Jan abdikoval a uchýlil se do jezuitského kláštera ve Francii, kde se stal opatem.

Svatá říše římská národa německého

Leopold I. (*1640) z rodu Habsburků vládl jako císař římský a arcivévoda rakouský (1658–1705), král český (1656–1705) a uherský (1655–1687). Vedle osmanské říše, s níž se opakovaně střetl na území Uher, byla Francie jeho hlavním politickým a vojenským protivníkem (s Ludvíkem XIV. si též odpovídali věkově). V roce 1666 se oženil se španělskou infantkou Markétou Terezou (1651–1673), nevlastní sestrou Ludvíkovy manželky Marie Terezie.

Rakousko a Uhry viz Svata říše římská národa německého

Falc

Falc krabě Karel I. Ludvík (1670–1685) dobyl Dolní Falc a v odškodnění za ztracená léna se stal osmým kurfiřtem (vládl 1648–1680). V roce 1673 se zapojil do protifrancouzské ligy. Jeho dcera Charlotta-Alžběta Bavorská (1652–1722), též známá jako „Liselotte“ či „Princesse Palatine“, se stala druhou ženou Ludví-

kova bratra a proslula svou temperamentní korespondencí.

Bavorsko

Bavorským kurfiřtem se v roce 1651 stal Ferdinand Maria (1636–1679), po přeslici vnuk někdejšího císaře Ferdinanda II.

Braniborsko

V roce 1640 převzal titul braniborského kurfiřta Fridrich Vilém I. (1620–1688) z rodu Hohenzollernů, zvaný „Velký kurfiřt“.

Mohuč

Arcibiskupem-kurfiřtem mohučským byl v roce 1647 jmenován Jan Filip ze Schönbornu (1605–1673), od roku 1663 též biskup wormský.

Kolín nad Rýnem

Arcibiskupem-kurfiřtem kolínským byl v roce 1650 jmenován Maxmilián Jindřich z rodu Wittelsbachů (1621–1688). Současně spravoval i episkopát v Hildesheimu a v Lutychu.

Savojsko

Od smrti vévody Viktora-Amadea I. (1587–1637) až do své smrti fakticky vládla na panství sestra Ludvíka XIII. Marie Kristina Francouzská (1606–1663) coby regentka titulárního vévody Karla-Emanuela II. (1634–1675). Ten se v březnu 1663 oženil se sestřenicí Ludvíka XIV., dcerou Gastona d'Orléans Františkou Magdalenou d'Orléans (*1648), avšak ta následujícího roku zemřela. V roce 1665 se oženil znovu; novou družkou mu byla dcera vévody de Nemours Marie Jana-Křtitelka Savojská (1644–1724).

Lotrinsko

Vévodou lotrinským byl od roku 1624 Karel IV. (1604–1675, uváděn též jako Karel III., rozdíl v číslování je odvozen od nároků lotrinských vévodů na dynastické spojení s Karlovci). Za třicetileté války se připojil k císaři a po útoku Francouzů musel abdikovat. Uprchl do Španělska, kde byl uvězněn, avšak po uzavření pyrenejského míru obdržel své léno zpět. Do rozbořeného Nancy se vrátil až v září 1663. Z Lotrinska jej definitivně vypudila francouzská okupace, která trvala od roku 1670 až do uzavření ryswického míru v roce 1697.

Benátky

Od roku 1659 byl 104. dóžetem benátské republiky Domenico II. Contarini (1585–1675).

Janov

Dóžata janovské republiky se střídala každé dva roky.

Osmanská říše

V letech 1648–1687 byl sultánem Mehmed IV. (1642–1693). Éra sultánů coby faktických vládců říše formálně skončila v roce 1656, kdy se Mehmed zřekl exekutivních pravomocí ve prospěch svého velkovezíra Mehmeda Köprülü. Říše v daném období vedla mj. zdlohouvou, ale nakonec vítěznou válku s Benátkami o Krétu. V letech 1663–1664 má sultán v moci skoro celé Uhry. Relativně dobré vztahy s Turky poskytují Ludvíkovi nástroj k omezení císařského vlivu.

Ludvíkův vládní aparát

Čtveřici státních tajemníků (*secrétaires d'État*) v době po Ludvíkově plném převzetí moci tvořili Michel Le

Tellier (odbor války), Henri-Auguste de Loménie, hrabě de Brienne, jehož v roce 1663 vystřídal Hugues de Lionne (odbor zahraničí), Henri de Guénégaud, pán z Plessis-Belleville (odbor královského domu), a Louis Phélypeaux, pán z La Vrillière (náboženské záležitosti). Ministry v přísném slova smyslu (*ministres d'État*), tedy členy Nejvyšší rady (*Conseil d'En-Haut*), byli pouze Le Tellier a Lionne.

Funkci kancléře (*chancelier*), který pečeti a takto stvrzuje jednotlivé královské výnosy, od roku 1656 až do své smrti zastával Pierre Séguier (1588–1672).

Obratem „vrchní správce“ překládáme termín *surintendant*, de facto ministr financí. Tuto *portefeuille* v dané době držel Nicolas Fouquet (1615–1680); přesun jeho pravomocí na vlivného Ludvíkova spolupracovníka a rádce Jeana-Baptista Colberta (1619–1683) záhy vedl k vykonstruovanému a bombasticky vedenému politickému procesu, jehož otěže očividně držel sám Colbert. Zrušení titulu *surintendant* po Fouquetově odvolání bylo definitivní; Colbertova funkce již nese označení *contrôleur général*.

Colbert za Ludvíkovy vlády hluboce zreformoval francouzskou ekonomiku podle merkantilistických principů. Je pravděpodobně přímým autorem všech pasáží, které v *Pamětech* pojednávají o čistě finanční nebo hospodářské problematice, a měl přinejmenším zásadní vliv na všechny negativně laděné a vysoce manipulativní zmínky o Fouquetovi.

Jansenismus

Jansenistické hnutí vycházelo z myšlenek vlámského teologa Cornelise Jansena (1585–1638). Zvláštním důrazem na predestinaci a Boží milost mělo blízko ke

kalvinismu, nicméně jeho příslušníci se nadále hlásili k římskokatolické církvi. Centrem jansenistické aktivity se stala klášterní kolej Port-Royal nedaleko Paříže a k předním představitelům proudu patřili Antoine Arnauld (1612–1694) a Blaise Pascal (1623–1662).

Jean-François Paul de Gondi kardinál de Retz (1613–1679), první arcibiskup pařížský, kterého Ludvík v této souvislosti zvláště zmiňuje, se do spojitosti s jansenismem dostal spíše v důsledku vlastních i cizích politických intrik nežli názorové spřízněnosti: původcem obvinění je kardinál Mazarin a jeho dopis papeži Alexandru VII. z roku 1655. Ludvík k němu choval zášť pro jeho prospěchářskou účast na frondě a pro incident z roku 1650, kdy na Gondiho podněcování vnikl dav až do ložnice tehdy dvanáctiletého Ludvíka. Čerstvě jmenovaného kardinála de Retz nechal Ludvík v prosinci 1652, krátce po návratu do Paříže, bez konkrétního obvinění uvěznit; následovalo domácí vězení, exil, a nakonec výměnou za abdikaci z pařížské arcidiecéze opatství v Saint-Denis. V roce 1668 mu byl povolen návrat do Paříže.

Válka ve Španělském Nizozemí

V roce 1667 Ludvík prohlásil, že namísto neproplaceného věna má nárok na panství, která spadala pod španělskou korunu v oblasti jižního Nizozemí. Španělé se nepokusili o protiútok, nicméně Spojené provincie nizozemské utvořily spolek s Anglií a Švédskem, se kterým Ludvík uzavřel mír. Tuto krátkou, takzvanou devoluční válku (jako záminka k válce posloužilo Ludvíkovi brabantské nástupnické právo, *ius devolutionis*) ukončil cášský mír, podepsaný 2. května 1668. Francii přinesl územní zisky v jižním Nizozemí, např. město Lille. Španělsku vracel Franche-Comté.

Adresát Paměti

Adresátem *Paměti* je Ludvík Francouzský (1661–1711), zvaný „Velký dauphin“. Preceptorem mu byl J. B. Bossuet a pro potřeby následníkovy vzdělání vytvořil Pierre-Daniel Huet ve spolupráci s Anne Dacierovou (známější jako „Madame Dacier“) sérii „umravněných“ vydání řeckých a římských klasiků, jejichž titulní označení – *Ad usum Delphini* – se stalo okřídleným. Následník se živě zajímal o antické památky a vynikl chabrostí, avšak vlády se nikdy neujal: vlastní otec ho přežil o čtyři roky.

Všechny ostatní děti ze svazku Ludvíka XIV. a Marie Terezie zemřely v útlém věku, většinou již po několika týdnech, jen v jediném případě se dcerka dožila pěti let. Nejstarší syn Velkého dauphina, Ludvík, vévoda burgundský, zemřel rok po svém otci, tedy tři roky před skolem dědovým. Nárok na trůn tak přešel na mužské potomky panovníkovy vnuka, avšak první z nich zemřel v útlém věku a druhý pouhých pár týdnů po svém otci. Teprve třetí pravnuke Ludvíka XIV. přežil v dynastické linii vlastního praděda a jako Ludvík XV. se ujal francouzské koruny.

Ludvík XIV. také zplodil 16 či 17 dětí se svými milenkami, z nichž šest (tři syny a tři dcery) veřejně uznal za své.

Martin Pokorný, Petra Švehlová

Rok 1661

Knih první

Můj synu, dlouhá řada velmi závažných důvodů mne přiměla k rozhodnutí zanechat vám mezi nejvýznamnějšími plody mé práce a za cenu značného úsilí tyto vzpomínky na mou vládu a na mé klíčové činy. Nikdy jsem nevěřil, že by králové – vždyť přece pociťují stejnou otcovskou něhu jako ostatní! – byli oproštěni od povinnosti společné všem otcům, totiž poučit své děti příkladem a radou. Naopak se podle mého mínění na této vysoké úrovni, na níž se vy a já nacházíme, povinnost jedince pojí s veřejným závazkem, a jelikož koneckonců všechna nám vzdávaná úcta i veškerá hojnost a třpyt, které nás obklopují, jsou jen odměnou nebes v úhradu za starost nad národy a státy, jíž nás pověřila, byla by tato starost nedostatečná, kdyby nepřekračovala nás samé a nepřiměla nás předat dědici, který má vládnout po nás, vše, co se nám podařilo pochopit.

Doufal jsem dokonce, že vám – a vpsledku tedy i svým poddaným – snad tímto záměrem prokážu větší užitek, než by to svedl kdokoli jiný. Neboť i kdyby měl někdo větší nadání a více zkušenosti, přec – nevládl, a nevládl ve Francii; a mohu vám směle říci, že čím vyšší je to či ono místo, tím více sleduje účelů, které lze postřehnout a poznat jen tehdy, když dané místo zaujímáte.

Vzal jsem ostatně v potaz i to, co jsem sám mnohokrát zažil, totiž davy lidí, kteří na vás dotírají, každý s vlastními plány, mezi nimiž jen s obtížemi kdy najdete upřímný názor – zatímco na úradky otce, jehož veškeré zájmy se kryjí s vašimi a jehož jedinou vášní je vaše velkolepost, se lze naopak dokonale spolehnout.

Občas mi také lichotila představa, že kdyby vás snad jednoho dne – jak se to stává nepříjemně často – pra-

covní povinnosti, různá potěšení a styk se světem zbavily kontaktu s knihami a letopisy, a přitom mladí vladaři jedině v nich najdou tisíce pravd bez sebemenší příměsi pochlebnictví, mohla by četba těchto pamětí jakoby nahradit všechny ostatní spisy, neboť by pro vás zůstala čímsi libým a zvláštním díky přátelství a úctě, které si ke mně zachováte.

A taktéž jsem se zamyslel nad (v tomto ohledu tíživou a nesvobodnou) situací králů, kteří takřka dluží veřejné zúčtování ze všech svých skutků celému vesmíru a všem věkům a nemohou ho přitom ve své vlastní době nikomu složit, aniž by tím porušili své prvořadě zájmy a odhalili tajné jádro vlastního konání. A jelikož nepochybuji, že ony nepominutelné a jistě závažné záležitosti, na nichž jsem se podílel jak uvnitř říše, tak za jejími hranicemi, jednoho dne různými směry podnítí génia a vášň spisovatelů, není mi proti myslí, že tu najdete nástroj, jak napravit kroniky, pokud sejdou na scestí nebo sáhnou vedle vinou neschopnosti podat věrnou zprávu či náležitě proniknout do mých úmyslů a jejich pohnutek. Vylíčím vám je bez zastírání dokonce i tam, kde mé dobré úmysly neměly šťastný konec, neboť jsem přesvědčen, že jen člověk malomyslný, který se mýlí neustále, se nechce nikdy mýlit, zatímco kdokoli je vskutku zasloužilý a povětšinou uspěje, dokáže velkoryse uznat své chyby.

Zda mám mezi vlastní chyby počítat i to, že jsem se řízení státu neujal hned na počátku, nevím. Pokud ano, pak jsem se tu chybu následně snažil plně napravit, a mohu vás směle ujistit, že příčina netkvěla ani v nedbalosti, ani v zahálčivosti.

Již v dětství mne trýznilo, když někdo v mé přítomnosti vyslovil byt' jen pouhé jméno lenošivých králů a majordomů. Nutno ale vědět, jaké panovaly poměry: předtím i poté, co jsem dosáhl plnoletosti, celým krá-

lovstvím otrásal strašlivý neklid, v cizině se vedla válka, ve které Francie vinou těchto domácích konfliktů přišla o tisíce výhod, v čele nepřátel stál princ mé krve a skvělého jména, stát byl prolezlý komploty, provinční parlamenty stále měly v rukou a brousily si zuby na moc získanou neprávem, u dvora se mi dostávalo pramálo věrnosti bez postranního zájmu a mí poddaní – zdánlivě pokorní a poddajní – pro mne byli stejnou protistranou a hrozbou jako ti největší rebelové. I vprostřed všech frakcí se dokázal prosadit velmi obratný a zručný ministr, který mne měl rád a já jeho také a který mi poskytl nezměrné služby, nicméně jeho uvažování a chování se přirozenou povahou lišilo od mých; nemohl jsem mu však odmlouvat ani sebe méně oslabit jeho pověření, aniž bych tím proti němu v důsledku falešného dojmu, že upadl v nemilost, znovu podnítit stejnou bouři, jakou jsme s takovou námahou utišili. A i já byl ještě dosti mlád. Pravda, byl jsem dospělý, pokud jde o královskou plnoletost, stanovenou v zákonech státu, aby se zabránilo největším pohromám,* avšak nikoli pokud jde o onu dospělost, kdy se obyčejní jednotlivci svobodně zhostí vlády nad svými věcmi; do hloubky jsem znal pouze tíhu svého břemene, ale neměl jsem dosud příležitost poznat vlastní síly. Samozřejmě jsem si u dvora více než čehokoli jiného, ba i života, cenil skvělé pověsti, pokud bych si ji mohl vydobýt, ale zároveň jsem chápal, že mé první kroky buď položí její základy, anebo způsobí, že o ni navždy a beznadějně přijdu. Touha po slávě mne tak při mých plánech takřka stejnou měrou hnala vpřed i brzdila.

Neopomněl jsem se ovšem prověřit potajmu a beze svědků. Sám a v duchu jsem uvažoval o všech událostech, jež se naskytly, pln nadějí a radosti, kdykoli

* Tj. od završení třinácti let (v Ludvíkově případě 5. září 1651).

jsem zjistil, že smýšlení obratných, dokonale zkušených lidí nakonec dospělo k myšlenkám, které mne napadly nejdříve, a v hloubi duše jsem věřil, že pokud jsem byl posazen na trůn a zachován na něm s tak ohromným odhodláním konat dobro, jistě pro to najdu i prostředky. Takto uplynulo několik let, když mne všeobecný mír, uzavřené manželství, upevňená moc a smrt kardinála Mazarina přiměly již dál neodkládat, po čem jsem toužil a čeho jsem se zároveň tak dlouho obával.

Začal jsem obhlížet všechny rozmanité části státu, a to nikoli lhostejnými zraky, nýbrž očima pána, a citelně se mne dotklo, že jsem mezi nimi nespatriil jedinou, jež by mne naléhavě nevyzývala veškerými silami se jí zhostit, avšak pečlivě jsem též zjišťoval, co mi vlastně doba a daná situace dovolí. Všude vládl chaos. Můj dvůr byl značně dalek oné atmosféry, kterou v něm, doufám, najdete vy. Hodnostáři a zplnomocněnci, navyklí na nekonečná vyjednávání s ministrem, kterému se takový postup nepřičil a pro kterého byla nevyhnutelná, si neustále činili domnělé právo na vše, co se jim hodilo. Velitelé pevnostních posádek lačnili po moci a ke každé žádosti byla přimíšena nějaká výčitka z minulosti anebo nějaká nadcházející stížnost, jejíž náznak měl sloužit co výhrůžka. Projevy královské milosti – spíš vyžadované a násilím vynucované nežli očekávané, a proto také vždy odvíjené jeden od druhého – již nikoho nepoutaly závazkem věrnosti a hodily se leda k perzekuci těch, komu je člověk chtěl upřít.

Finance, jež skýtají hybnost a čínorodost celému ohromnému tělu monarchie, byly vyčerpané do té míry, že takřka nebyl na dohled žádný další zdroj. U řady svrchovaně nutných a výsadních nákladů mého domu a mé osoby docházelo v rozporu se vši slušností ke zpožděním anebo byly hrazeny pouze z úvěrů s tíživými dopady, zatímco v téže době byla jasně patrná

hojnost u obchodníků, kteří své zpronevěry na jednu stranu zastírali všemožnými triky, na stranu druhou je vystavovali na odív v drzém a smělém přepychu, jako kdyby jim ode mne bylo dáno na vědomí, že vše hodlám přehlížet.

V církvi – ponecháme-li stranou její obvyklé neduhy – se po zdouhavých disputacích o scholastických otázkách, jejichž znalost (jak již bylo uznáno) není nezbytná pro ničí spásu, rozpory den za dnem vyhrcovaly v důsledku zanícení a zatvrzelosti ducha, a navíc se neustále mísily s novými, čistě lidskými zájmy, až nakonec vyvstala otevřená hrozba schizmatu, podníceného lidmi mimořádně nebezpečnými právě proto, že bývali mohli být velmi užiteční a zasloužili – jen kdyby o těchto možných zásluhách nebyli sami tak silně přesvědčeni. Nejednalo se tu jen o několik individuálních učenců, působících v ústraní, nýbrž o biskupy ukotvené v diecézi, kteří s sebou mohli strhnout obecné množství, biskupy s velkým renomé a se zbožností, jež by zasluhovala úctu, jen kdyby ji provázela povolnost k míněním církve, mírnost, střízlivost a shovívavost. Celou tuto rodící se sektu – ať vlivem temperamentu anebo promyšleného zájmu – podporoval a sám jí byl podporován kardinál de Retz, arcibiskup pařížský, u něhož mi obecně známé ohledy na státní zájem zabránily strpět jej v království.

Vady urozeného stavu začínaly tím, že se v něm hemžilo neschetnými svévolníky zcela bez šlechtického titulu anebo s titulem, který si pořídili za peníze beze služby. Tyranii, kterou šlechta v některých provinciích rozpoutala nad svými vazaly a sousedy, již nebylo možno snášet a potlačit ji mohla jediné exemplární přísnost a strohost. Zuřivá záliba v soubojích mírně opadla díky přesnému dodržování nejnovějších pravidel, na nichž jsem vždy neochvějně trval, a pouze pokročivší léč-

ba tak hluboce zakořeněného neduhu ukázala, že není důvodu zoufat si nad nenapravitelností.

Justice, jejímž úkolem bylo zajistit reformu všeho ostatního, se mi naopak jevila vůbec nejméně reformovatelná. Přispívalo k tomu nepočítaně vlivů: stolce obsazené nahodile nebo za úplatu namísto z rozhodnutí a na základě kompetence, pramalá zkušenost a ještě chabější znalosti některých soudců, takřka všeobecné porušování pravidel ohledně věku a aktivní služby, právnické kličkování, po několika staletích pevně vštípené a vynalézavé v úskocích proti těm nejlepším zákonům, a konečně jeho hlavní příčina, totiž onen přemnožený národ milovníků soudních pří, kteří je pěstili jako svůj odkaz a jejichž jedinou snahou bylo zvýšit jejich délku a počet. I můj vlastní úradek, který by měl řídit ostatní jurisdikce, je mnohdy naopak zneprhledňoval podivnou záplavou navzájem protichůdných výnosů, do jednoho vydaných mým jménem a jakoby pocházejících ode mne, což panující chaos činilo ještě ostudnějším.

Všechny tyto choroby či jejich vlivy a důsledky nakonec dopadaly především na prostý lid, navíc obtížený daněmi, lid, na nějž v mnoha ohledech dotírala bída, po jiných stránkách ho – od chvíle, kdy byl uzavřen mír – kazila vlastní zahálčivost, a který především potřeboval úlevu a práci.

Vprostřed tolika obtíží, z nichž některé působily dojemem, že jsou nepřekonatelné, jsem čerpal odvahy ze tří úvah. Za první, u podobných záležitostí není v moci králů, kteří jsou přece lidmi a mají co do činění s lidmi, dosáhnout plné dokonalosti, o níž usilují a která je příliš vzdálena našim chabým schopnostem; nicméně přes všechnu nerealizovatelnost nutno konat, co je v našich silách, a přes všechnu nedosažitelnost nutno postupovat stále dál – což jistě přinese svůj užiti-

tek i slávu. Za druhé, u všech spravedlivých a oprávněných podniků obvykle čas, skutek i pomoc nebes rysují tisíce cest a odhalují tisíce výhod, o nichž jsme neměli tušení. A konečně mi samo nebe podle všeho zdání zmíněnou pomoc slibovalo a schystávalo všechno právě pro onen plán, který mi vnušlo.

Všude vládl klid, žádné otřesy, obavy z otřesů či domnělé otřesy v říši mne nemohly zarazit anebo mi bránit v plánech a se sousedy byl – díky situaci, v níž se nacházeli – uzavřen mír podle všeho na tak dlouho, jak budu chtít.*

Španělsko nebylo schopno hbitě se zotavit ze svých ohromných ztrát. Zemi scházely nejen finance, ale i kredit, nedokázala shromáždit podstatnější množství peněz ani mužů a její pozornost zabírala válka s Portugalskem, kterou jsem jí mohl snadno ztrpčovat a u které panovalo podezření, že ji většina velmožů tohoto království nechce přivést ke konci. Král byl stařec chatrného zdraví a měl jen jednoho syna útlého věku a neudrživé konstituce. Jak panovník, tak jeho ministr don Luis de Haro** se obávali všeho, co by mohlo znovu vyvolat válku, která vskutku nebyla v jejich zájmu ani s ohledem na stav obyvatelstva, ani s ohledem na situaci královského domu.

Sebemenší hrozbu pro mne nepředstavoval ani císař, zvolený jen proto, že pocházel z rakouského domu, na základě kapitulace spjat tisíci pouty s císařskými státy, bez chuti k jakýmkoli výbojům, císař, jehož rozhodnutí podle všeho pramenila spíše z rozmaru než z vyspělosti a důstojnosti.

Kurfirťi, kteří na něj především uvalili tak tíživé

* K následujícím odstavcům viz Historický úvod.

** Luis Méndez (Menéndez) de Haro y Guzmán, markýz de Carpio (1598–1661), působil od roku 1643 jako první ministr Filipa IV.

podmínky a stěží mohli pochybovat o zášti, kterou k nim cítí, s ním žili v setrvalém sporu. Ostatní vladaři císařství stáli přinejmenším částečně na mé straně.

Švédsko mohlo sledovat reálné a trvalé cíle jen s mou pomocí: země právě ztratila velkého panovníka a měla plně ruce práce, pokud si chtěla po dobu neplnoletosti nového krále udržet zabraná území.

Dánsko – oslabené předchozí válkou se Švédy, ve které stálo na pokraji porážky – myslelo jedině na mír a klid.

Anglie se sotva nadechla po přestálých útrapách a jejím jediným cílem bylo upevnit vládu pod nově dosazeným králem, jenž ostatně k Francii choval vřelou přízeň.

Celá politika Holanďanů a jejich předáků měla v té době za cíl jen dvě věci, totiž udržet obchodní ruch a pokořit rod oranžský. Seběmenší válka by škodila jednomu i druhému a hlavní oporu jim skýtalo mé přátelství.

V Itálii si výhradně papež vlivem pozůstatku někdejšího nepřátelství s kardinálem Mazarinem uchoval vůči Francouzům dostatek zlé vůle, nicméně ta nezacházela dost daleko na to, aby mi ztížila kroky, které na papeži závisely, a v zásadě pro mne nepředstavovala žádné nebezpečí. Pokud proti mně snad pojal nějaké úmysly, jeho sousedé ho v nich nenásledovali. Savojsko, kde vládla moje teta, mi bylo velmi příznivě nakloněno. Benátky vedly válku s Turkem, a tak si pečlivě chránily spojenectví se mnou a doufaly v mou pomoc více než u ostatních křesťanských panovníků. Velkovévoda se dal znovu na mou stranu, když syna oženil s princeznou mé krve.* A konečně tito mocnáři i všichni

* Syn velkovévody toskánského, budoucí Cosimo III. Medici (1642–1723), se v roce 1661 oženil s Ludvíkovou sestřenicí Markétou-Louisou d'Orléans.

ostatní vládci Itálie (z nichž někteří – například v Parmě, Modeně a Mantově – mi byli přáteli a spojenci) byli každý sám příliš slabý na to, aby mi mohl uškodit, a žádný strach ani naděje by je nepřiměly spojit se proti mně. Dokonce jsem mohl čerpat prospěch z jedné zdánlivé nevýhody: ve světě mne ještě nikdo neznal a také mi lidé záviděli méně než později; mé činy nebyly sledovány tak bedlivě a málokdo vytrvale pomýšlel, jak zmařit mé plány.

Bezpochyby bych tak dokonalého poklidu, který se někdy nenajde po několika staletí, býval prachšpatně využil, kdybych ho neuplatnil za jediným účelem, kterým jsem ho mohl zhodnotit; můj věk a potěšení stát v čele svých vojsk ve mně zase vzbuzovaly touhu po živější aktivitě za hranicemi. Jelikož ale hlavní naděje všech těchto proměn tkvěla v mé vůli, bylo jejich nejhlubším základem učinit mou vůli zcela absolutní, a to chování, které by si vynutilo poddajnost a úctu, totiž zjednat naprostou spravedlnost každému, komu jí jsem povinován, avšak královskou milost projevovat svobodně a bez omezení ke komukoli se mi zlíbí a kdykoli se mi zlíbí, ač z mých následných činů vyjde jasně najevo, že byt' nikomu nedávám za pravdu, přec se řídím pravdou a rozumem, a že podle mého mínění má paměť poskytnutých služeb, přízeň a povýšení za zásluhy, zkrátka a dobře konání dobra, představovat nejenom hlavní povinnost, ale také svrchované potěšení vládců.

Naprostou nezbytnost pro mne nepochybně bylo dvojí, totiž mé vlastní ohromné úsilí a za druhé velkorysá volba lidí, kteří by mi v něm mohli napomoci.

Pokud jde o práci a úsilí, není vyloučeno, můj synu, že tyto paměti začnete číst ve věku, kdy je člověk navyklejší se práce bát, než mít ji rád, a kdy je šťasten, že unikl nadvládě učitelů a pánů a nemá žádný předepsaný rozvrh ani dlouhodobé a pevně dané úkoly.